

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΥΡΑΚΑΚΗΣ

Ομάδα ελέγχου

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΚΕΔΡΟΣ

Κώστας Μαυρακάκης: *Ομάδα ελέγχου*

ISBN 978-960-04-5316-4

Επιμέλεια-Διόρθωση: Μαρία Σπανάκη
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© *Κώστας Μαυρακάκης, 2022*

© *Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2022*

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

*«Ο κόσμος είναι μια νησίδα δυστυχίας
μέσα σε μια θάλασσα ευτυχίας».*

*Ισαάκ Μπάσεβις Σίνγκερ,
Σκιές στον ποταμό Χάντσον*

1

Ο Άλμπερτ στεκόταν στην άκρη ενός ψηλού βράχου. Μπροστά του απλωνόταν η θάλασσα. Γαλήνια και αχανής, τον προσκαλούσε να γίνει ένα μαζί της, ξεμπερδεύοντας οριστικά με τα βάσανα του ανθρώπινου βίου. Ήταν έτοιμος για το μεγάλο άλμα, όταν τον κατέλαβε πανικός και πετάχτηκε τρομαγμένος από τον ύπνο του.

Έβλεπε το ίδιο όνειρο σχεδόν κάθε βράδυ την εποχή που εκδιδόταν το διαζύγιο του με την Τζένιφερ. Του φάνηκε όμως πολύ παράξενο να το δει ξανά έπειτα από τόσα χρόνια. Σε αντίθεση με την πρώην γυναίκα του, εκείνος δεν πίστευε στα προφητικά όνειρα ώστε να το ερμηνεύσει ως προμήνυμα κάποιου γεγονότος. Δεν θα τον ενοχλούσε ωστόσο διόλου να είχε νέα από εκείνη. Αδυνατούσε ακόμα και να θυμηθεί πότε ήταν η τελευταία φορά που είχαν μιλήσει οι δυο τους· σίγουρα πριν από πολλούς μήνες, μπορεί και πάνω από χρόνο. Και

πάντοτε αφορμή ήταν ο ενήλικος πλέον γιος τους, ο Πάτρικ.

Σηκώθηκε από το κρεβάτι, τυλίχτηκε με το λευκό σε-ντόνι – μια και συνήθιζε να κοιμάται γυμνός – και σαν αγουροξυπνημένος Ρωμαίος αυτοκράτορας πλησίασε στο παράθυρο. Από την κορυφή του πύργου – όπως είχε ο ίδιος βαφτίσει το γυάλινο κτίριο όπου βρισκόταν τόσο το γραφείο του όσο και το διαμέρισμά του – μπορούσε να εποπτεύσει ολόκληρο το νησί: τα εργαστήρια των πειραμάτων που βρίσκονταν περιμετρικά του πύργου και πιο πέρα, στις δύο άκρες του νησιού, τις δύο εγκαταστάσεις, το «ξενοδοχείο» που φιλοξενούσε τους εθελοντές και τον «κοιτώνα» που φιλοξενούσε τους ερευνητές.

Όλα ήταν δημιούργημά του, εκτός φυσικά από το ίδιο το νησί. Το νησί ήταν αποτέλεσμα εκατομμυρίων χρόνων γεωλογικών διεργασιών, και κατά συνέπεια δεν μπορούσε να το πιστωθεί ο ίδιος. Θυμόταν την πρώτη φορά που το είχε επισκεφθεί. Είχε αντικρίσει έναν ξερότοπο, με μοναδική αλλά εντυπωσιακή εξαίρεση το μικρό τροπικό δάσος στη χερσόνησο του νησιού. Το υπόλοιπο ήταν βραχώδες, με υποτυπώδη χλωρίδα και πανίδα. Για την ακρίβεια, το μοναδικό που αφθονούσε στη μικρή έκτασή του – λίγα στρέμματα όλα κι όλα – ήταν οι αρουραίοι – κληρονομιά από παλιό ναυάγιο –

που το λυμαίνονταν, μην αφήνοντας κανένα άλλο είδος να εξαπλωθεί εκτός του δάσους.

Προτού αρχίσει να κατασκευάζεται το ερευνητικό κέντρο, ο Άλμπερτ φρόντισε να επισκεφθεί το νησί ένα συνεργείο μυοκτονίας, που εξαφάνισε κάθε ίχνος ποντικού. Σίγουρα δεν ήταν ο καλύτερος οiwνός να ξεκινά την ύπαρξή του ένα ερευνητικό κέντρο με μια γενοκτονία – έστω και τρωκτικών –, αλλά σε κάθε περίπτωση προείχαν τα πρακτικά ζητήματα.

Στη συνέχεια σχεδίασε προσωπικά ο ίδιος με ακρίβεια τα κτίρια που θα κατασκευάζονταν. Όπως ένα πείραμα το επινοεί εκ του μηδενός μεριμνώντας και για την παραμικρή λεπτομέρεια, ώστε να μην παρεισφρήσει ο τυχαίος παράγων που μπορεί να καταστρέψει τα πάντα, με βάση την ίδια αρχή οικοδομήθηκε και το ερευνητικό κέντρο.

Καθώς αντίκριζε το δημιούργημά του μέσα στη νύχτα, όλα φάνταζαν ήρεμα. Στη διάρκεια της μέρας όμως, το άλλοτε ακατοίκητο νησί έσφυζε από ζωή και δραστηριότητα. Οι ερευνητές και οι εθελοντές πηγαινοέρχονταν ακατάπαυστα ανάμεσα στα εργαστήρια και στους χώρους διαμονής, γεμίζοντας τις στενές διόδους των εγκαταστάσεων του κέντρου ερευνών με κίνηση και βοή. Συχνά, όταν ο Άλμπερτ τους παρατηρούσε με τα κιάλια του από την κορυφή του πύργου, φαντασιωνό-

ταν πως δεν έβλεπε ανθρώπους, αλλά τους εξολοθρευμένους αρουραίους, που με κάποιον μαγικό τρόπο είχαν ζωντανέψει και περιφέρονταν πλέον σε έναν τεχνητό λαβύρινθο που είχε στηθεί για χάρη τους.

Ξημέρωνε μια σημαντική μέρα – γεγονός που εξηγούσε και τον ανήσυχο ύπνο του. Είχε φτάσει η ώρα να βάλει σε εφαρμογή το σχέδιο που ετοίμαζε εδώ και μήνες. Ίσως έτσι κατάφερνε να κεντρίσει και το ενδιαφέρον των συνεργατών του, ώστε να παραμείνουν στο πλάι του για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από αυτό που προέβλεπε το συμβόλαιό τους και να πάψει το νησί να μοιάζει με κέντρο διερχομένων.

Λίγες ώρες αργότερα, βρισκόταν ντυμένος όχι πια με το λευκό σεντόνι αλλά με την ίδιου χρώματος εργαστηριακή ποδιά του στο μικρό αμφιθέατρο στο ισόγειο του πύργου. Όταν ανέβηκε στο βήμα, ακούμπησε μπροστά του τις σημειώσεις του, ήπιε μια γουλιά νερό από το ποτήρι που του έφεραν και απέμεινε βουβός για μερικά δευτερόλεπτα παρατηρώντας την αίθουσα. Μερικές δεκάδες ερευνητές κάθονταν νευρικά στις θέσεις τους με το βλέμμα καρφωμένο πάνω του. Μια θάλασσα από λευκές ποδιές με νεανικά πρόσωπα. Απολάμβανε να είναι το επίκεντρο της προσοχής.

Ξεκίνησε την ομιλία του συνοψίζοντας επιγραμμα-

τικά όσα είχαν ήδη επιτευχθεί στα χρόνια λειτουργίας του ερευνητικού κέντρου και στη συνέχεια ανακοίνωσε την πρόθεσή του να ξεκινήσει μια σειρά από πιο φιλόδοξα πειράματα. Έπειτα άρχισε να περιγράφει αναλυτικά το πρώτο πείραμα που σκόπευε να διεξαγάγει, το πείραμα της συμμόρφωσης, όπως είχε αποφασίσει να το ονομάσει.

«Το τελευταίο διάστημα με απασχολεί ιδιαίτερα το ζήτημα πώς οι άνθρωποι συμμορφώνονται στις κοινωνικές νόρμες όχι μέσω εντολών ή παρακλήσεων, αλλά μέσω της κοινωνικής πίεσης που ασκείται στη συνείδηση και στην κρίση του καθενός. Πώς δηλαδή μπορεί να οδηγηθούν συνηθισμένοι άνθρωποι να ενεργήσουν με τρόπο – συχνά ιδιαιτέρως ειδεχθή – με τον οποίο δεν θα είχαν διανοηθεί να πράξουν αν δρούσαν από μόνοι τους.

»Στο πλαίσιο αυτής της θεωρητικής αναζήτησής μου, συνέλαβα πριν από λίγο καιρό την ιδέα ενός πειράματος που θα μοιάζει με ένα απλό τεστ οπτικής αντίληψης, όπου οι συμμετέχοντες πρέπει να ταιριάζουν κάποιες γραμμές μεταξύ τους. Στην πραγματικότητα, όμως, το πείραμα θα μελετά την αντίδραση ενός συμμετέχοντα μόλις διαπιστώσει πως οι υπόλοιποι σφάλλουν συστηματικά. Και αυτό θα συμβαίνει γιατί σε όλους, εκτός από εκείνον, θα έχει δοθεί η οδηγία να αποκρίνο-

νται ομόφωνα με λανθασμένες εκτιμήσεις σε συγκεκριμένες συγκρίσεις».

Ένα σούσουρο απλώθηκε ξαφνικά στην αίθουσα· οι συνεργάτες του έμοιαζαν να έχουν σκανδαλιστεί ιδιαίτερα από την τελευταία φράση του. Εκείνος, ψύχραιμος όπως συνήθως, τους έκανε νόημα να ησυχάσουν.

«Αγαπητοί συνάδελφοι, κατανοώ πως αυτό που απαιτώ είναι εκτός της συνήθους πρακτικής, αλλά θα σας εξηγήσω γιατί το κρίνω απαραίτητο», σχολίασε θέλοντας να δικαιολογήσει την ασυνήθιστη πρότασή του. «Όπως έλεγα λοιπόν, στην πειραματική αυτή ομάδα, ένας από τους συμμετέχοντες – το κρίσιμο υποκείμενο, όπως θα τον αποκαλώ εφεξής – δεν θα γνωρίζει την παραπάνω προσunenνόηση. Ο άνθρωπος αυτός κατά τη διάρκεια του πειράματος θα ακούει τους υπόλοιπους να αποκρίνονται ομόφωνα με εκτιμήσεις που έρχονται σε αντίθεση με τη δική του.

»Κατά συνέπεια, ενώ φαινομενικά ο στόχος του πειράματος θα είναι να κριθεί μια ξεκάθαρη αντιληπτική σχέση, θα εισαγάγουμε, μέσω τεχνητής διαδικασίας, μια αιχμηρή διχογνωμία ανάμεσα στο κρίσιμο υποκείμενο και στην πειραματική ομάδα. Θα τοποθετήσουμε το κρίσιμο υποκείμενο στη θέση της μειονότητας του ενός έναντι στη λανθασμένη ομόφωνη πλειονότητα, και μετά θα περιμένουμε την αντίδρασή του. Το συγκεκρι-

μένο άτομο θα βρεθεί για πρώτη φορά απέναντι σε μια πλειονότητα που πηγαίνει κόντρα σε αυτό που του λένε οι αισθήσεις του. Θα παραδοθεί άραγε στην επιρροή της ομάδας, δίνοντας και αυτό, το κρίσιμο υποκείμενο, λανθασμένες απαντήσεις ή θα αντισταθεί μέχρι τέλους;»

Ο Άλμπερτ περίμενε πως, μόλις τελείωνε την ομιλία του, οι συνάδελφοί του θα τον βομβάρδιζαν με ερωτήσεις και ενστάσεις, και πως εκείνος θα τους απαντούσε με μαεστρία, καθησυχάζοντας τους φόβους τους και μεταδίδοντάς τους τον ενθουσιασμό του. Τα σχόλια όμως ήταν ελάχιστα και ιδιαιτέρως χλιαρά.

Η σύσκεψη ολοκληρώθηκε λοιπόν με αυτό τον απογοητευτικό τρόπο και ο Άλμπερτ επέστρεψε συνοφρωμένος στο αρχηγείο του στον τελευταίο όροφο του πύργου. Ένωσε τον χώρο να τον πλακώνει. Παντού γύρω του βιβλία και οθόνες, και τα στόρια στα παράθυρα, ως συνήθως, κατεβασμένα, για να μην τον αποσπά η θέα. Πάνω στο τεράστιο γραφείο του τα χαρτιά ήταν στοιβές. Πάνω σε μία στοιβή μάλιστα βρισκόταν ξεχασμένο από το πρωί ένα μισοφαγωμένο μήλο. Το άρπαξε και άρχισε να το καταβροχθίζει με δυνατές δαγκωματιές, περισσότερο για να εκτονώσει τα νεύρα του παρά γιατί πεινούσε.

Αδυνατούσε να εξηγήσει γιατί δεν είχε καταφέρει να κεντρίσει το ενδιαφέρον των συναδέλφων του με την

ιδέα του. Είχε άραγε μεταφέρει όσα είχε στο μυαλό του με λάθος τρόπο; Μήπως δεν είχε επιδείξει στην ομιλία του την απαιτούμενη πειθώ; Τις σκέψεις του διέκοψε ένα χτύπημα στην πόρτα.

«Παρακαλώ;» είπε ξαφνιασμένος.

Η πόρτα άνοιξε και πρόβαλε η Σιμόν, η μικροκαμωμένη αλλά δαιμόνια συνάδελφός του, που εδώ και πολλά χρόνια ήταν το δεξί του χέρι.

«Δρ Έλισον, αν έχετε λίγο χρόνο, θα ήθελα να σας μιλήσω», του είπε.

«Ναι, βεβαίως, πέρασε μέσα», απάντησε και ξεφορτώθηκε ό,τι είχε απομείνει από το μήλο στο καλάθι των ακρήστων κάτω από το γραφείο του.

«Έχω κάποιες σοβαρές αμφιβολίες για το πείραμα που μας ανακοινώσατε, αλλά δεν ήθελα να τις εκφράσω μπροστά στους υπόλοιπους», του είπε η Σιμόν, χωρίς να χρονοτριβεί, μόλις κάθισε.

«Είμαι όλος αυτιά να τις ακούσω», της απάντησε, συνηθισμένος καθώς ήταν στον άμεσο τρόπο της.

«Το πείραμα φλερτάρει σοβαρά με το ενδεχόμενο να βρίσκεται εκτός των ορίων δεοντολογίας», είπε εκείνη. «Επιπλέον, είναι σίγουρο πως θα μας κατηγορήσουν ότι αδιαφορούμε για τις πιθανές επιπτώσεις στην προσωπικότητα του εθελοντή που θα του λάχει ο άχαρος ρόλος να είναι το κρίσιμο υποκείμενο».

«Σιμόν, συναντώ τέτοιες κατηγορίες σε όλη τη διάρκεια της πορείας μου», σχολίασε ο Άλμπερτ. «Όσοι τις εκτοξεύουν αντιμετωπίζουν τους ανθρώπους σαν κινέζικα βάζα που κινδυνεύουν να σπάσουν με το παραμικρό».

«Δεν μπορείτε να αρνηθείτε ωστόσο πως το πρώτιστο καθήκον μας, σε ό,τι αφορά εμάς τους ερευνητές, είναι να προστατεύσουμε την υγεία – σωματική και ψυχική – των ανθρώπων που συμμετέχουν στα πειράματά μας».

«Διαφωνώ!» απάντησε εκείνος παθιασμένα. «Το πρώτιστο καθήκον μας είναι να οργανώνουμε ενδιαφέροντα και σημαντικά πειράματα! Όσο για τους εθελοντές – ειδικά τους δικούς μας, που τους έχουμε φέρει στην άκρη του κόσμου –, σε βεβαιώ πως αναστατώνονται περισσότερο όταν σπαταλός τον χρόνο τους με ανούσια και βαρετά πειράματα και δεν τους παρέχεις μια πλούσια εμπειρία».

«Οι εθελοντές», αντέτεινε η Σιμόν υψώνοντας και εκείνη τον τόνο της φωνής της, «δεν έχουν ούτε την επιστημονική κατάρτιση ούτε την πείρα να κρίνουν ποιο πείραμα μπορεί να αποδειχτεί βλαβερό για τους ίδιους».

«Αγαπητή μου Σιμόν, γιατί συγχέεις διαρκώς την ιατρική ηθική που αφορά ευάλωτους ανθρώπους με τη

δεοντολογία στα ψυχολογικά πειράματα; Στα πειράματά μας συμμετέχουν κατά κανόνα ψυχικά και σωματικά ανθεκτικοί άνθρωποι. Δεν θα πάθουν και τίποτα αν τους τρομάξουμε ή τους αναστατώσουμε λιγάκι».

«Δρ Έλισον, έχουμε οικοδομήσει με μεγάλο κόπο και προσεκτικά βήματα τη φήμη του ερευνητικού κέντρου», σχολίασε εκείνη αναψοκοκκινισμένη από την ένταση της συζήτησης. «Θα ήταν πραγματικά κρίμα αυτή η καλή φήμη να αμαυρωθεί εξαιτίας ενός αντιδεοντολογικού πειράματος».

«Θέλω να γνωρίζεις καλά», της είπε ο Άλμπερτ σε πιο συμφιλιωτικό τόνο, «πως είμαι και εγώ εκατό τοις εκατό υπέρ της έρευνας που βασίζεται σε κανόνες δεοντολογίας. Αλλά αυτοί οι κανόνες θα έπρεπε να περιλαμβάνουν και το να μη σπαταλάς τα κονδύλια που σου εμπιστεύτηκαν. Θα πρέπει να προσφέρεις κάτι χρήσιμο τόσο στην επιστήμη σου όσο και στην ευρύτερη κοινωνία. Πιστεύω πως αυτό το πείραμα όχι μόνο δεν θα αμαυρώσει τη φήμη μας, αλλά θα αναδείξει περαιτέρω το ερευνητικό μας κέντρο. Για την ακρίβεια, αισιοδοξώ πως θα μπορέσουμε να βάλουμε ξανά στο επίκεντρο της σύγχρονης επιστημονικής συζήτησης τη σημασία του κοινωνικού πλαισίου στη συμπεριφορά των ανθρώπων, η κρισιμότητα του οποίου τείνει να εκτοπιστεί από τις βιολογικές ερμηνείες της ανθρώπινης συμπερι-

φοράς που – όπως καλά γνωρίζεις – έχουν κατακλύσει τον ακαδημαϊκό μας κλάδο».

«Αν καταφέρναμε κάτι τέτοιο, θα ήταν ευχής έργο», σχολίασε η Σιμόν παρασυρμένη από τον φλογερό ενθουσιασμό του προϊσταμένου της. «Αρκεί να σχεδιάσουμε το πείραμα με προσοχή και να είμαστε προετοιμασμένοι για τη σφοδρή κριτική που σίγουρα θα δεχτούμε».

«Μην ανησυχείς», την καθησύχασε εκείνος. «Όλα θα γίνουν με τον καλύτερο τρόπο».

Όταν, λίγο αργότερα, η Σιμόν έφυγε, ο Άλμπερτ έστρεψε το βλέμμα του στη μεγάλη οθόνη πάνω στο γραφείο του, όπου προβάλλονταν ταυτόχρονα πολλές εικόνες από τις – εγκατεστημένες σε διάφορα σημεία του κτιρίου αλλά και του νησιού – κάμερες κλειστού κυκλώματος. Επικέντρωσε την προσοχή του στην εικόνα που έδειχνε τη συνάδελφό του να βαδίζει βιαστικά στον διάδρομο έξω από το γραφείο του και έπειτα στην εικόνα μέσα στον ανελκυστήρα.

Ήταν η μοναδική ερευνήτρια που είχε παραμείνει σταθερά στο πλευρό του όλα τα χρόνια λειτουργίας του κέντρου. Συχνά τα βράδια συναντιόντουσαν οι δυο τους στο προσωπικό σαλόνι του Άλμπερτ, που βρισκόταν στο διπλανό από το γραφείο του δωμάτιο.

Έχοντας βγάλει τις εργαστηριακές τους ποδιές και υπό τους ήχους κλασικής μουσικής που έπαιζε το παλιομοδίτικο πικάπ του – το μοναδικό ενθύμιο από τα χρόνια του έγγαμου βίου του –, έπιναν ένα δυο ποτήρια κρασί και συζητούσαν σε χαλαρό τόνο για διάφορα τρέχοντα θέματα του ερευνητικού κέντρου αλλά και για πιο θεωρητικά ζητήματα του κλάδου τους. Απέφευγαν ωστόσο να συζητούν για την προσωπική τους ζωή.

Ο Άλμπερτ έφερε στο μυαλό του τη λεκτική τους αντιπαράθεση. Δυσανασχετούσε όταν η Σιμόν του έφερνε αντιρρήσεις, αλλά το παράξενο ήταν πως ακριβώς γι' αυτό τον λόγο τη σεβόταν· επειδή είχε το θάρρος της γνώμης της. Την προτιμούσε από τα διπρόσωπα πλάσματα – που αφθονούσαν εντός και εκτός του νησιού – που του έλεγαν πάντοτε αυτό που ήθελε να ακούσει, για να τον διαβάλουν στη συνέχεια.

Αλλά και η ουσία όσων είχε πει τον είχε προβληματίσει περισσότερο από όσο είχε αφήσει να φανεί. Ήθελε όμως να πολεμήσει με όλες του τις δυνάμεις το ολοένα και πιο ασφυκτικό δεοντολογικό πλαίσιο που άπλωνε τα πλοκάμια του πάνω στα πειράματα ψυχολογίας και απειλούσε να τα πνίξει οριστικά. Το αυστηρό αυτό δεοντολογικό πλαίσιο μάλιστα, συνδυασμένο με τις εκπληκτικές τεχνολογίες απεικόνισης, που επέτρεπαν πλέον να μελετήσει κανείς με τρομερή ακρίβεια τον εγκέφαλο,

δημιουργούσαν τεράστια ασυμμετρία ανάμεσα στις κοινωνικές και στις βιολογικές ερμηνείες της ανθρώπινης συμπεριφοράς, που μπορούσε να οδηγήσει σε ψευδείς και απλουστευτικούς ισχυρισμούς, όπως, για παράδειγμα, ότι βρέθηκε το σημείο του εγκεφάλου που ευθύνεται για τη βίαιη συμπεριφορά.

Ο Άλμπερτ αναπολούσε τα θρυλικά πειράματα περασμένων δεκαετιών και επιθυμούσε σφόδρα να αναβιώσει εκείνη τη χρυσή εποχή πάνω στην έρευνα. Τα πρωτοπόρα αυτά πειράματα είχαν οδηγήσει σε εκπληκτικές ανακαλύψεις, καταδεικνύοντας πως, αν παραποιήσεις το κοινωνικό περιβάλλον, αλλάζει δραματικά η ανθρώπινη συμπεριφορά, ενώ πλέον οι βιολογικές ερμηνείες κινδύνευαν να επικρατήσουν πλήρως, εξοστρακίζοντας τις εξηγήσεις που λάμβαναν υπόψη τους το κοινωνικό πλαίσιο. Για τον ίδιο, ωστόσο, μόνο στη δράση μπορούν να εξακριβωθούν οι δυνάμεις που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά. Αυτός ήταν άλλωστε και ο λόγος που είχε αποφασίσει να γίνει πειραματικός ψυχολόγος.

Απολάμβανε να φαντασιώνεται πως το κέντρο ερευνών που διηύθυνε είχε απομείνει ως μία – στην κυριολεξία – νησίδα αντίστασης ενάντια στις βιολογικές ερμηνείες της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Αναγνώριζε βέβαια πως το πείραμα που σκόπευε να διεξαγάγει ήταν

ριψοκίνδυνο και πως πολλά μπορούσαν να πάνε στραβά. Μήπως έτσι όμως δεν συνέβαινε ανέκαθεν με όλα τα καινοτόμα πειράματα;